

Skolehistorisk litteratur

Réveil national et culture populaire en Scandinavie. La genèse de la højskole nordique 1844–1878. Par Erica Simon. Presses universitaires de France, Paris 1960. 766 sider. Pris NF 25.

Når man disputerer for doktorgraden ved Sorbonne i Paris, kræves der to videnskabelige afhandlinger, en hovedafhandling og en bifa-
handling. Da Erica Simon, nu professor i skandinavisk litteratur ved Uni-
versitetet i Lyon, den 29. januar 1962 forsvarede sine to teser, omfat-
tede de tilsammen henved 1000 sider. Hovedemnet var paradoksalt
nok »det levende ords«, det mundtlige ords skole, folkehøjskolen i
Norden, og dens ophavsmand, Grundtvig, det levende ords forkynder.

Her skal kun hovedafhandlingen omtales, den, hvis titel er anført
over disse linjer. Bifa-
handlingen indeholder en gengivelse, oversættelse
og fortolkning af Grundtvigs afhandling »Om Nordens videnskabelige
Forening« fra 1839.

Siden den danske folkehøjskolemand Ludvig Schrøder i 1905 skrev
»Den nordiske Folkehøjskole«, er Erica Simons værk den første sam-
lede fremstilling af den nordiske folkehøjskoles opståen og ældste ud-
vikling, men det er tillige noget mere. Det antydes allerede i titlen,
der i oversættelse lyder: »National vækkelse og folkelig kultur i Skan-
dinavien. Den nordiske højskoles tilblivelse.« Det kommer klart frem
i forordet, hvor det hedder: »Når man går tilbage til højskolens op-
rindelse, opdager man, at den fæster sine rødder dybt i den nordiske
historie og rummer nogle af de væsentligste aspekter i den nordiske
kultur.« Grundlaget, forhistorien, har derfor fået en stor plads i dr.
Simons værk. Hun siger, at hun ikke har villet gøre rede for institu-
tionernes historie, men villet skildre en ideologis tilblivelse. Dens op-
havsmand er Grundtvig. Hans billede er det første, der pryder det for-
nøjeligt og rigt illustrerede værk. På titlen står 1844, året for den første
folkehøjskole, det danske Røddings oprettelse, som folkehøjskolens
begyndelsesår, men der kunne lige så godt have stået 1838, det år
da Grundtvig satte det levende ord i højsædet under sine samtidshisto-
riske foredrag »Mands Minde« i Borchs Kollegium i København.

Erica Simon påviser klart, at den svenske folkehøjskole ikke har
brudt sig meget om Grundtvig som lærefader. Svenskerne er gået deres
egne veje. Overalt i de nordiske lande er grundlaget en selvstændig

national kultur, der vokser op »nedefra« og efterhånden udvider sin horisont. Forskellen mellem Danmark-Norge på den ene side og Sverige på den anden består i, at bonden aldrig har været tilsidesat i Sverige som i de to andre nordiske lande. I Sverige opstod der ikke en kulturkamp som i Danmark og Norge, hvor kirkelig og folkelig vækelse fremkaldte skarpe brud og skel omkring midten af det nittende århundrede. I Danmark og Norge fandt en »bonderejsning« sted, der i politisk henseende tildels tonede liberalt flag og i kulturel henseende byggede på folkehøjskolen i modsætning til lærde skoler, universiteter og klassisk dannelse. I national henseende viste den brod mod tysheden (i Danmark) og kæmpede i Norge for målsagen, det vil sige det gamle norske bygdesprog mod det danske embedsmandssprog.

De nye lag havde som vejledere så mægtige skikkelser som Grundtvig og *Bjørnson*, og i de første folkehøjskoler i Danmark og Norge virkede ildsjæle som *Christen Kold* og *Christopher Bruun*. Disse og andre mænd kommer fuldt til deres ret i Erica Simons fremstilling; dog overskygger Grundtvig og hans disciple for Danmarks vedkommende for stærkt andre kræfter i den danske folkehøjskoles ungdom. Sammenlignet med det drama, der udspillede i Danmark og Norge i folkebevægelsernes spor, var udviklingen i Sverige stilfærdig. Hvor baggrunden i Danmark og Norge var voldsomme opgør – for Danmarks vedkommende blodige opgør – var det i Sverige nye kommunallove og en rigsdagsreform, begge i 1860'erne, der førte til bøndernes egen iver for at oprette folkehøjskoler med medborgerligt sigte. De var uden det vækkelseselement, der indtil vore dage har sat sit præg på dansk og norsk højskolebevægelse. Hertil kommer, at den første generation af svenske folkehøjskoleledere – med en enkelt undtagelse, *P. A. Gödecke* – ikke var patetisk anlagt, men dygtige pædagogiske praktikere, der lagde deres kræfter i den daglige skolegerning.

Indholdet af Erica Simons store afhandling er delt i fem afsnit, hvert med flere kapitler og underafdelinger:

- 1: Grundtvig og den danske højskoles tilblivelse.
- 2: Høgskulen i den norske nationalsags tjeneste.
- 3: Udviklingen af nationalfølelsen i Sverige og højskolens indførelse.
- 4: Odelbondens værk.
- 5: Den skandinaviske højskoles åndelige verden.

Disse overskrifter røber ikke, hvilken indsats der er gået forud. I over syv år har Erica Simon arbejdet med kilderne på Uppsalas universitetsbibliotek »Carolina rediviva«. Det store samlearbejde præger dog ikke fremstillingen. Den er hævet over forskningens besvær og strabadser, den sigter kun på emnet og dets sammenhæng, syntesen. Erica Simon skriver med letløbende pen, undertiden lidt bredt, men det er sikkert på sin plads, for hun skriver jo for franskmænd og europæere, som ingen anelse har om Norden, endsige om folkehøjskoler. Hvis det havde drejet sig om Kierkegaard eller Strindberg, kunne forfatteren have regnet med flere forkundskaber. Hun har valgt overalt at bruge de nordiske ord og vendinger; lange digte af Grundtvig og Bjørnson er citeret på originalsproget og derefter oversat til fransk prosa, hvad de ikke vinder ved. I sagregistret vrir det med nordiske, især danske ord. Hvad skal franskmænd stille op med disse ord og begreber? De kan bare gå den modsatte vej: »Esprit du peuple, se Folkeånd«. Vil man forstå de nordiske begreber, kommer man dog ikke uden om at læse hele værket i sammenhæng.

Erica Simons værk om den nordiske folkehøjskoles genesis er en tredobbelt bedrift. Gennem sin forskning har hun sprængt den nationale snæverhed, der tit præger nordiske forskeres værk. Hun har haft blik for enheden i den nordiske folkehøjskoles mangfoldighed uden at overse variationerne. Og hun har belyst samspillet mellem landene med en grundighed, som ikke før har været lagt for dagen. Som den, der kommer udefra, fra Europa, har hun blik for, at »Skandinavien har faktisk ikke blot i en ganske usædvanlig grad fjernet klasse- og formueskel, det har også forsøgt at fjerne kulturskellene. Denne demokratisering af kulturen er for en stor del folkehøjskolens værk.« I samme forbindelse hævdes, at skellet mellem den kultiverede elite og folket er mindre i Skandinavien end andetsteds i Vesteuropa. Derfor slutter værket med det perspektiv, at folkehøjskolen i vore dage tjener som socialt, kulturelt og nationalt forbillede for udviklingslandene i Asien og Afrika.

Værkets videnskabelige værdi beror i høj grad på, at dr. Simon også kender nutidens folkehøjskole. Hun har ikke blot studeret sit emne i Carolina rediviva; hun har ikke blot læst tusinder af breve og trykte men hidtil uudnyttede kilder. Hun har talt med hundreder af mennesker, folk der kendte folkehøjskolens livsluft eller levede i den. Hun har opsøgt videnskabsmænd, bønder og arbejdere. Man sender en ven-

lig tanke til den afdøde svenske folkehøjskolerektor *Karl Hedlund*. Et tilfældigt møde med ham i 1950 førte madame Simon ind på dette forskningsspor. Det førte til de mange års intensive studier i Uppsala, men også til månedlange rejser og ophold i andre egne af Sverige, i Danmark og Norge.

Også ved sin stil og form er Erica Simons værk en bedrift. Nordiske humanistiske doktordisputatser er som regel ikke fængslende læsning. De skal være kortfattede og sammentrængte og helst begrænse sig til at opstille og begrunde en tese, en videnskabeligt forsvarlig påstand. Erica Simon begrænser sig ikke på denne måde. Hun maler med den brede pensel, hun fordyber sig i baggrunden, den må man jo dog kende for at forstå lidt af det hele. Og så er hun så forelsket i højskolebevægelsen, at hun næsten identificerer sig med den. Men den, der kender noget til bevægelsens forskellige sider, må alligevel beundre hendes klarsyn og dømmekraft. En vis ujævnhed i værkets opbygning skyldes utvivlsomt, at opgavens art har forskudt sig under udarbejdelsen. Madame Simon har til at begynde med villet skildre den svenske folkehøjskoles udvikling. Den var ikke særlig ideologisk præget, – her er de enkelte institutioners historie skrevet, og denne skildring kunne stå som et værk for sig, som et stykke skolehistorie med begrænset horisont. Men så har madame Simon opdaget, at hun ikke kom uden om at begynde med begyndelsen, Grundtvig og Danmark, og at hun også måtte tage Norge med Christopher Bruun og Bjørnson med i billedet. Herved blev opgavens horisont udvidet fra Sveriges til Nordens, fra skolehistorie til ide- og samfundshistorie. Når Finland ikke er kommet med, skyldes det, at folkehøjskolen først kom til Finland efter 1878. Ved det år sættes der punktum.

Fra nordisk og europæisk synspunkt er det glædeligt, at emnet har fået en så fyldig, så dybtgående, så lødig og klar behandling på et verdenssprog. Folkehøjskolen er i sin oprindelse og ældste udvikling en særlig nordisk skoleform. At den også må anses for et originalt pædagogisk og demokratisk bidrag til verdenskulturen, er en tese, som lettere lader sig forsvare ved Sorbonne end ved nordiske universiteter. Men Erica Simon er rede til at forsvare den overalt, og hun synes uovervindelig.

Roar Skovmand

*Hans Lund: Askov Højskole 1865–1915. Gyldendal, 1965. 374 s. –
J. Th. Arnfred: Askov Højskole i Mands Minde. Gyldendal, 1965. 246 s.*

I sig selv var det en bemærkelsesværdig begivenhed, at Askov højskole den 3. november 1965 kunne fejre sit 100 års jubilæum, og det markeredes naturligvis på tilbørlig vis. Den smukkeste hyldest til den jubilerende skole var dog nok de to bidrag til dens historie, som de to fhv. højskoleforstandere, Hans Lund og J. Th. Arnfred, fremlagde i forbindelse med mærkedagen. I hvert fald er det en hyldest, som har værdi også ud over jubilæumsdagens festligheder.

Navnlig Hans Lunds behandling af Askovs historie fra grundlæggelsen i 1865 og frem til 1915 må betragtes som et vægtigt tilskud til vor i mange henseender fattige skolehistoriske forskning. På væsentlige punkter når han ud over og supplerer, hvad der hidtil har været skrevet om Askov højskoles første 50 år.

Hans Lunds kærlighed til højskolen, hvis tro tjener han har været gennem et langt liv, og hans respekt for den gerning, der er øvet på Askov, præger bogen så at sige fra side til side. Men samtidig har han formået at holde den kritiske distance til emne og personer, som er nødvendig i god historisk forskning. Hans bog er derfor blevet en levende, grundig og udtømmende skildring af Askov højskole, af dens stilling i den skolepolitiske sammenhæng og af dens placering i det danske samfund.

Værket er tæt pakket med oplysninger, isprængt muntre glimt fra skolens hverdag og gennemtrængt af forfatterens kloge og vel afvejede vurderinger. Der kan ikke være tvivl om, at bogen må placeres mellem de bedste af de ting, Hans Lund har leveret i sin egenskab af historiker.

Med rette fremhæver han, at det ikke uden videre er korrekt at sige, at højskolen i Rødding efter 1864 flyttede til Askov, så Askov højskole er den direkte fortsættelse af højskolen i Rødding. Ganske vist var det de tre lærere fra Rødding, Ludvig Schrøder, Heinrich Nutzhorn og Rasmus Fenger, der grundlagde skolen i Askov. Men skolen oprettedes ikke af Rødding højskoles bestyrelse, og i Rødding fortsattes et højskolearbejde helt til 1885 under ledelse af Cornelius Appel.

Omend det altså er indirekte, er Askov højskole dog arvtager efter det første danske højskolearbejde i Rødding. Foruden det allerede nævnte er Chr. Flors arbejde for de to skoler med til at skabe forbindelsen.

Askov højskoles officielle navn er nu som i 1869, da det blev sat over døren: Flors skole. Hensigten med oprettelsen af skolen var at føre den medborgerskole i Grundtvigs ånd, som var et af Flors livsmål, ud i livet. Han begyndte i Rødding i 1844, og efter tabet af Sønderjylland skulle arbejdet fortsættes i Askov.

Professor Flor bistod af alle kræfter, da skolen i Askov skulle i gang, og hans vældige talent for at organisere tingene og skaffe penge kom til fuld udfoldelse. Kneb det, skød han selv betydelige beløb til. Indtil sin død i 1875 var han en slags uofficiel øverste instans for skolen, og forstanderen, Ludvig Schrøder, indberettede og appellerede sine afgørelser til ham.

Men præget på skolen blev dog sat af Nutzhorn og Schrøder, som var dens hovedkræfter i den første menneskealder. Af dem var Schrøder den ledende og mest aktive. Han styrede skolen frem til dens førende stilling, han gav den indhold og linie, og han virkede udad med en beundringsværdig kraft.

Hans Lund tegner et fængslende portræt af denne energiske og stærkt udad rettede højskolemand. Allerede i 60'erne tog Ludvig Schrøder initiativet til oprettelsen af foredragsforeninger, der hidtil havde været en ukendt foreteelse, men som hurtigt bredte sig rundt i landet. Han tog fat på udgivelsen af historiske kildeskrifter i oversættelse. Han skrev sin verdenshistorie. Han berejste landet med foredrag. Han skrev flittigt i Nordisk Maanedsskrift, i Højskolebladet og adskillige andre steder.

Også andre af de personligheder, der var knyttet til Askov i den periode, dette bind dækker, er karakteriseret ved denne rastløse aktivitet inden og uden for skolen. Det har været af betydning for dens udvikling i mere end én henseende. Antagelig har det spillet en rolle for skolen og dens placering i det almindelige omdømme, at der så at sige i hele dens 100-årige historie har været knyttet folk til den, som meget stærkt har engageret sig i samfundsproblemerne og i den offentlige behandling af dem. Det har nok karakteriseret Askov i højere grad end de fleste andre højskoler.

I Hans Lunds bog følges nøje denne indre og ydre aktivitet omkring højskolen i Askov. Fra den uanselige begyndelse i 1865, da byen intet var og skolen et beskedent, endnu ikke færdigbygget hus, voksede skolen og med den byen. I 90'erne var det så vidt, at Askov var et miljø, som tiltrak også folk uden direkte tilknytning til skolen.

Det så man, da folkloristen og sprogmanden H. F. Feilberg bosatte

sig i Askov, efter at han syg og nedbrudt havde opgivet sin præstegerning. Kuriøst er det, at den 60-årige, syge Feilberg straks gik med i gymnastikken, som dyrkedes med energi og begejstring i Askov. Feilberg rettede sig og levede helt til 1921, optaget af sit store videnskabelige arbejde og sit løse medarbejderskab ved højskolen.

Det er klart, at Askovs omdannelse til og virksomhed som udvidet folkehøjskole indtager en vigtig plads i Hans Lunds skildring. Ved denne omdannelse blev grunden lagt til Askovs placering som den første blandt ligemænd i højskolernes kreds, og Askov fik den særstilling, som den også i dag indtager i bevidstheden hos folk i og uden for højskolens verden.

Tidligt havde man på Askov modtaget andetårs elever til en videregående undervisning, men først i 1879 omdannedes skolen til den udvidede folkehøjskole. Den indrettedes da helt til at optage elever, der allerede havde et højskoleophold bag sig.

Oprettelsen af den udvidede skole havde flere forudsætninger, og tanken bag den havde et ganske bestemt kulturpolitisk sigte. Mange grundtvigianere havde trofast fastholdt Grundtvigs gamle tanke om et folkeligt akademi i Sorø, men det var aldrig lykkedes at realisere ideen. Schrøder, der var det praktiske livs mand, så den chance, der lå i at sætte Sorø-tanken i forbindelse med tanken om en udvidet højskole i Askov, og det lykkedes ham at overvinde alle de vanskeligheder, der var forbundet med at føre denne plan igennem.

For Schrøder var den større eller mindre overensstemmelse med det oprindelige idégrundlag i Grundtvigs akademi-tanker ikke det afgørende. Han foretrak at få en udvidet skole i gang og så lade den udvikle sig, og han havde held til at få størsteparten af Sorø-tankens tilhængere til at støtte forsøget i Askov – omend de tog det forbehold, at dette ikke var den endelige og ideelle løsning.

Kulturpolitisk var hensigten med oprettelsen af den udvidede skole at bryde den lærde skoles monopol på den højere uddannelse. Man ville stille et dansk-folkeligt alternativ op over for den akademiske dannelse. Askov skulle være toppen på et uddannelsesforløb helt uden om den lærde skoles latinitet og ufolkelighed, og man forestillede sig i grundtvigske venstrekredse, at man ville være i stand til at bane vejen til samfundets ledende stillinger med denne nye uddannelse. Denne tankegang havde nær forbindelse med den samtidige kamp mellem højre og venstre om den politiske indflydelse i samfundet.

Men Askov udvidede højskole blev aldrig den folkelige forberedelse til universitetet og videregående studier, som man havde tænkt sig. Studentereksamensmonopolet blev ikke brudt. Allerede i 90'erne var kampsituationen over for den lærde skole afløst af et fredeligt arbejde side om side med den. Da selv Askov-lærernes egne børn begyndte at gå den almindelige vej til videre uddannelse, følte man, at tanken om en folkeligt-dansk højere uddannelse havde lidt skibbrud.

Askov selv blev aldrig andet end en højskole som andre. Blot fik den en stærkere understregning af det oplysende formål med undervisningen, og den fik en elevkreds med større forudsætninger end sædvanligt ved højskolerne.

Hans Lund tilskriver grundvigianismens indre splid og svækkelse en del af skylden for denne udvikling. Desuden mener han, at det spillede en rolle, at interessen for kirke- og skolepørgsmål gled i baggrunden, da de forfatningsmæssige problemer, kampen om folketingets rettigheder, trak alle kræfter til sig i provisorieårene. Også ungdommens manglende trang til uddannelsesmæssigt at bryde nye baner, drager Hans Lund frem som forklaring på den egentlige Askov-tankes nederlag.

Disse momenter bør man antagelig supplere med en henvisning til den vigtige skolepolitiske realitet, at venstre aldrig udgjorde en enhed i kirke- og skolepørgsmål på rigsdagen. Vi savner stærkt en til bunds gående udredning af disse ting, men så meget kan dog siges, at der altid i venstre var grupper, som ikke kunne følge de skolemæssige konsekvenser af de grundtvigske frihedsideer. Den offentlige skole havde også sine tilhængere i venstre – adskillige venstrepolitikere havde jo deres gerning i den – og forkæmperne for friskoletanken fik aldrig hele venstre med sig.

Da venstre efter 1901 fik politisk magt, havde det allerede et stykke tid været klart, at tanken om en radikal ny-formulering af selve uddannelsessystemets grundlag og struktur ikke var den linie, man ville følge. I stedet valgte J. C. Christensen at overtage tanken om at skabe forbindelse mellem de forskellige led i den offentlige skole, så der kunne gennemføres et lige forløb fra folkeskolen gennem mellemskolen til gymnasiet og eventuelt videre til universitetet. Man skabte den »enhedsskole«, man tidligere havde bekæmpet som farlig højrepolitik.

I stedet for at stille et alternativ op til den lærde skole åbnede venstre den og skaffede adgang til den for de grupper, som nu tog ledel-

sen i det danske samfund. Den begyndende formulering af denne linie i skolepolitikken med tydelig accept af den offentlige skole fra venstres side finder sted samtidig med erkendelsen af det umulige i at føre den store tanke bag Askov-eksperimentet igennem. Sammenhængen er tydelig nok, men vi har brug for en dybere undersøgelse af, hvordan denne sammenhæng er beskaffen.

Senere kunne grupper i venstre finde sammen med skoleinteresserede socialdemokrater om en udnyttelse af den frie skoles erfaringer og metoder i den offentlige folkeskole. Tilhængerne af den offentlige skole indså, at den bedste måde at fremme den på og gøre den til hele folkets skole var at nyttiggøre de frie skolars positive sider inden for den offentlige skoles rammer. Tydeligst er denne skolepolitiske tankegang formuleret af socialdemokraten Borgbjerg, der jo som bekendt også kaldte sig den sidste grundvigianer. Hele denne udvikling var med til effektivt at inddæmme de muligheder, der endnu efter 1903 kunne have været for at udvikle noget af det skolesystem, man i 1879 havde tiltænkt Askov en ledende rolle i.

Skildringen af problematikken omkring Askov udvidede højskole er, set i en videre sammenhæng, den værdifuldeste del af Hans Lunds bog, men den rummer adskilligt mere væsentligt stof. F. eks. redegøres nøje for udviklingen i elevernes rekruttering, så man følger Askovs situation fra den var en lokal skole, til den blev først en jysk skole og senere en landsskole. Man ser også, i hvor høj grad skolen længe havde sit tyngdepunkt blandt gårdmandsstandens unge.

I fortsættelse af disse statistiske oplysninger gør Hans Lund i det afsluttende afsnit om »Askov og Sønderjylland« op med myten om, at Askov højskole væsentlig var en skole for sønderjyder. Det har den aldrig været. Tværtimod har det sønderjyske islæt i elevskaren været ganske beskedent, og der var egne af Sønderjylland, som skolen så at sige ikke kom i forbindelse med. Det drejer sig navnlig om Slogs herred, det sydlige Åbenrå amt og dele af Als.

Men for en række af dem, der kom til at spille en rolle i det nationale arbejde, blev Askov uddannelsesstedet. Næsten påfaldende mange Askov-elever fandt en plads i det nationale og folkelige arbejde i Sønderjylland, og Jacob Appel konstaterede ikke uden tilfredshed, at alle de tre sønderjyder, der i 1919 var med i den danske fredsdelegation til Paris, var gamle elever fra Askov.

I det hele taget aflæses Askovs betydning i dansk undervisnings- og åndsliv vel bedst på den række af gamle Askov-lærlinge, der senere i deres liv kom til at spille en rolle politisk og på anden vis. Da man i vinteren 1906-07 holdt et politisk prøvevalg på skolen, var den sejrende venstremand S. P. Qvist, den senere mangeårige chefredaktør af det betydelige venstreblad »Fyns Tidende«. En af hans stillere var den senere statsminister Knud Kristensen, og andre af hans stillere var de senere folketingsmænd Jakob Martin, Erik Appel og C. O. Pedersen. Bertel Dahlgaard repræsenterede et særligt georgeistisk parti, og journalisten Viggo Cavling var de radikales kandidat.

Situationen var måske ikke repræsentativ for et vinterhold, men den er dog et vidnesbyrd om, at vort politiske og folkelige liv ville have set anderledes ud, hvis ikke Askov havde været. Mange unge med en fremtid for sig har i de år, da de var mest modtagelige, fået præg af Askov. Enten så oplevelsen endte i en afstandtagen fra skolen som i Jeppe Aakjærs tilfælde, eller som hos Andersen-Nexø i en fornemmelse af, at han her havde fået det første overblik over tilværelsen.

J. Th. Arnfreds bog om det sidste halve århundrede af Askovs historie er lagt noget anderledes an end Hans Lunds bind. Arnfred har ikke villet skrive egentlig historie. Dertil føler han de sidste årtier for nær på. Han har selv været forstander for skolen i en meget stor del af perioden. Han har stået midt i mylderet, så han er part i sagen. Derfor har han valgt at fortælle om livet og arbejdet på Askov højskole, som det tager sig ud i hans og i gamle elevers øjne.

Elevernes bidrag er fremkommet ved, at Arnfred har henvendt sig til et par repræsentanter for hvert hold på højskolen siden begyndelsen af første verdenskrig og har bedt dem fortælle om deres højskoleophold. En del af de indkomne beretninger har han indarbejdet i sin tekst, som altså delvis er resultatet af en kollektiv indsats af forstanderen og hans gamle elever.

Det kan derfor for en overfladisk betragtning se ud, som om Arnfreds bog vil være af størst interesse for tidligere Askov-elever. Under læsningen vil de utvivlsomt hyppigt fornemme genkendelsens glæde. Men bogen er mere end en udvidet vandrebog for gamle Askov-elever. Den giver også udenfor stående ikke så lidt af en fornemmelse af, hvordan livet på Askov udfolder sig. I tilgift får man i bogens slut-

ning en interessant statistisk oversigt over elevmaterialet gennem de sidste 50 år, udarbejdet af Anders Nielsen.

Naturligvis har det været en vanskelig opgave for forstander Arnfred at skrive om en periode af skolens historie, han selv har præget, og om personer, han har arbejdet nært sammen med. Her og der er vel også kontroverser forbigået, navne og begivenheder sprunget over. Forståeligt nok bliver de biografiske data om lærerkollegiet knappere og mere håndbogsagtige, jo længere vi kommer op mod nutiden. Men ind imellem er givet mere fyldige biografier af enkelte lærere af den ældre generation. Man læser med særlig glæde levnedstegningerne af C. P. O. Christiansen, Jens Rosenkjær og Johs. Novrup.

Begivenhederne omkring forstanderskiftet i 1953, da Arnfred trak sig tilbage, har han – i betragtning af den stærke debat derom – måttet gå dybere ind på. Sagen belyses vel i bogen ikke lige klart fra alle sider. Men Arnfred søger at være så åben som muligt, og selv om man sporer en tendens hos ham til fortrinsvis at finde de positive sider ved den udgang, sagen fik for nogle af de involverede, er hans bedømmelse svær at komme uden om.

Som bekendt gik mange dengang ind for Johs. Novrup som Arnfreds efterfølger. Det sårede Novrup, at han i realiteten vragedes i delvis offentlighed, før han selv overhovedet var blevet spurgt. Men Arnfred giver med en række kloge bemærkninger om Novrups sjældne personlighed gode argumenter for, at det ikke ville have været rigtigt at lægge den byrde på ham at komme til et Askov, hvor lærerkollegiet var delt og delvis kritisk mod ham.

Kritikken gik bl. a. på, at Novrup ikke var tilstrækkeligt fast forankret i det folkelige syn, som var grundlaget for Askovs arbejde. I sine egne betragtninger herover og i sine forsigtigt formulerede udtryk for, hvad højskolens syn og sigte er, giver Arnfred læseren et indtryk af sig selv i forhold til højskolen og til Askov.

Han vedkender sig forbindelsen bagud og fastholder sammenhængen i Askovs udvikling. Skolen er for ham stadig Flors skole, ikke blot af navn, men også af indhold. Den er for Arnfred medborgerskolen i Grundtvigs ånd, som da den blev grundlagt. Nutidens og fremtidens opgave til højskolen ligger i at virke for, at ungdommen får noget at leve for, også i en tid, hvor det er let nok at få noget at leve af. Den opgave kan ikke svigtes, hvis højskolen vil være trofast mod sin oprindelse.

På denne måde sluttet ringen i disse to hver på sin vis værdifulde bidrag til Askov højskoles 100-årige historie.

H. P. Clausen

Tønder Seminarie-Stat. Fortegnelse over lærere og dimittender fra Tønder seminarium 1788–1963. Udarbejdet af Jens Lampe under medvirken af Erik Larsen og Asger Nyholm. Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 30. 1963. 307 s.

Lad det være sagt straks: Dette værk er resultatet af et mangeårigt, meget omfattende og dygtigt udført arbejde, der må betegnes som en bedrift ud over det almindelige.

Anledningen til udgivelsen af bogen var Tønder seminariets 175 års jubilæum, og det falder derfor naturligt, at dets nuværende rektor, Asger Nyholm, indleder med ret kortfattet men udmærket orienterende at ridse grænseseminariets historie op. I tilslutning hertil bringes biografiske oplysninger om 123 af seminariets ledere og lærere gennem de 175 yderst omskiftelige år, hvor ledelsen og lærerstaben snart var tysk eller slesvig-holstensk, snart dansk, så preussisk og siden 1920 igen dansk; et særdeles anskueligt spejlbillede af grænselandets omtumlede skæbne gennem nævnte tidsrum.

Erik Larsen yder sit bidrag ved at samle oplysninger om de 1228 lærere, der er udgået fra Tønder i årene 1923 til 1963, mens Jens Lampe tager sig af de 3143 dimittender i tiden fra 1788 til genforeningen. Det er et kæmpearbejde, der ikke blot strækker sig over det lange tidsrum, men som også spænder over store afstande. Fra Hamborg til Skagen, fra Tønder til København har Tønder-lærerne i tidens løb været spredt – og er det fremdeles – hen over gamle og ny lande- og sproggrænser. Men her i Tønder Seminarie-Stat er de alle for første gang blevet indfanget, og de ret udførlige biografiske oplysninger om dimittenderne lige fra de ældste til de yngste yder derved et værdifuldt bidrag til Nord- og Sydslesvigs skolehistorie.

Navneregistret betyder en fortrinlig hjælp ved brugen af bogen, der må betegnes som en værdifuld håndbog, et kildeskrift, som enhver, der interesserer sig for emnet, gang på gang vil søge tilbage til.

L. S. Ravn

L. S. Ravn: Tyskuddannede lærere ved danske kommunale skoler i Sønderjylland 1920–63, 1963.

L. S. Ravn: Dansk uddannede folkeskolelærere i Nordslesvig under preussisk styre. 1966. (Skrifter udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland, nr. 35).

Forfatteren, indtil 1961 skoleinspektør i St. Heddinge, og selv sønderjyde, har i de to nævnte skrifter på fortjenstfuld måde behandlet to grupper af lærere, som der ellers kun haves spredte oplysninger om. I det 18 sider store hefte om tyskuddannede lærere skriver han om de 277 dansktalende lærere, som havde fået deres uddannelse ved tysksprogede seminarier og som ved Genforeningen overgik til nordslesvigske kommuneskoler (192 ved dansk-, 85 ved tysksprogede). Bogen om de danskuddannede lærere i Nordslesvig efter 1864 (132 s.) medtager, foruden autodidakter o. l., lærere, der før 1868 blev dimitterede fra kongerigske seminarier, samt Tønder-dimittender, ikke blot fra det dansksprogede seminarium 1858–64 og fra dets dansksprogede afdeling 1865–85, men også fra tiden før 1855, da seminariets undervisningssprog var rent tysk. (Denne afvigelse fra forfatterens program er rimelig, fordi det næsten uden undtagelse drejer sig om dansktalende nordslesvigere).

I begge skrifter har forf. lagt hovedvægten på biografiske oplysninger om de pågældende lærere. For de tyskuddannede læreres vedkommende gives kun nødtørftige data (fødselsår, og -sted, ansættelsessted 1920, ansættelsessted eller bopæl 31. 12. 1962, samt eventuelt pensionsår og dødsår). Bogen om de danskuddannede lærere giver fyldigere oplysninger, bl. a. om forældre, ægtefælle og ansættelser. For Tønder-seminaristernes vedkommende henvises til »Tønder Seminarie-Stat«. En sammenligning af Vesterborg-seminaristernes biografier med de tilsvarende hos H. Friis-Petersen (Lolland-Falsters Historiske Samfunds Årbog 1960), viser, hvor svært det er at opnå fuld konsekvens og præcision i så detaljerede biografier. Registre over de biograferede efter seminarier og skoler øger bogens anvendelighed.

Til hvert af de to skrifter har forf. skrevet læseværdige indledninger. Den ene skildrer de nordslesvigske læreres vilkår i overgangsårene 1918–20 med indsigt og med nænsomhed i bedømmelsen af de nationale standpunkter. Denne holdning præger også indledningen til bogen om de danskuddannede lærere. Heri gennemgås den nordslesvigske landsbyskoles gradvise fortyskning fra 1864 til 1888 med vægten lagt på denne politiks følger for lærerstanden. Støttet til sit omfat-

tende materiale kan forfatteren fastslå, at endnu i 1888 var over 90 % af de nordslesvigske ene- og førstelærere danskuddannede, hvilket bl. a. betød, at de ikke var i stand til at undervise ordentligt på tysk. Efter 1888 aftog de danskuddannede læreres andel stærkt, men udgjorde dog så sent som i 1908 over 30 %. Medens man tidligere havde blikket fæstet på de nationalt stridbare lærere, der efter 1864 tog deres afsked for ikke at skulle aflægge ed til den preussiske konge, fremhæver forf. den betydning, det havde for bevarelsen af Nordslesvigs danskhed, at det store flertal af lærerne, vel oftest af kærlighed til deres slesvigske hjemstavn, blev i deres embeder og derved, som rektor Feilberg Jørgensen har skrevet, blev en hemske for tyske fremskridt i skolen gennem mange år. Objektivt kom de til at betyde mere for bevarelsen af Nordslesvigs danskhed end protestfolkene blandt lærerne, skønt der ikke er mindste tvivl om disses subjektive retlinethed og idealisme. – Hvor forf. følger sit personalhistoriske materiale er hans fremstilling i det store og hele uangribelig; de kilder, hvorpå han bygger videregående betragtninger, synes derimod at være ret tilfældige og utilstrækkelige.

G. Japsen

Aksel H. Nellemann: Den danske Skoles Historie. Pædagogisk Forum, Gjellerups pædagogisk-psykologiske bibliotek for seminarierne, 5. Gjellerup 1966. 164 s., ill., opgavetillæg 9 s.

I sit forord skriver Aksel H. Nellemann bl. a.: »Den danske skoles historie har hidtil kun i ringe grad tiltrukket sig den historiske forsknings opmærksomhed. Vel er der i tidens løb udkommet en række fremstillinger af skolens historie, hvoraf en del som f. eks. Joakim Larsens grundige skildringer er bygget på en gennemgang af kilde-materialet, men en virkelig dybtgående forskning over skolens stilling i vor kulturhistorie er aldrig foretaget«. Heri har han ret; skolehistorie er oftest blevet dyrket uden sammenhæng med den øvrige kulturhistorie, selvom kirke- og litteraturhistorikere nu og da har foretaget afstikkere ind på området. En af de få, der med heldig hånd har behandlet skolen som kulturinstitution, er kirke- og lærdomshistorikeren, overarkivar, dr. Bjørn Kornerup, først og fremmest i værket om Ribe Katedralskole, men i nogen grad også i behandlingen af Frederiksborg Statsskoles historie.

Nellemann bygger sin bog på den foreliggende trykte litteratur. Han udvælger og vurderer; hans opgave har været at give læserne, i første række de lærerstuderende på seminarierne, en oversigt over skolens udvikling. Bogen behandler ikke den specielt pædagogiske idé-debat, ej heller undervisningsmaterialerne eller fagenes indhold. Men den behandler skolen som institution i samfundet og viser, hvordan politiske, økonomiske og åndshistoriske ændringer har påvirket skolens vilkår frem til midten af indeværende årti.

Der er givet mange oplysninger og antydte mange sammenhænge. Fyldigst behandles folkeskolen, men også seminarierne, friskolen, højskolen og latinskolen får en omtale af de vigtigste ændringer. Forf. søger at gøre ret og skel til alle sider, hvilket stort set lykkes; enkelte steder er skildringen dog for »udvendig« – ordene »ideologi« og »religiøs« er for indholdsfattige i en bedømmelse af pietisternes eller Kolds indsats.

Billedstoffet synes velvalgt, men billedoplysningerne er alt for kortfattede og underligt tilfældige – ofte savnes oplysninger om maleren, arkitekten, tidspunktet osv. Når dette forhåbentlig bringes i orden til næste udgave, har vi en fornuftig og særdeles nyttig oversigt over skolens historie, velegnet som håndbog og som introduktion til videre beskæftigelse med skolens historie – til det sidste bidrager såvel litteraturhenvisningerne som tillæggets opgaveformuleringer. Bogen kan bidrage til, at forf.s betragtninger i forordet bliver ugyldige.

Vagn Skovgaard-Petersen

Carl E. Jørgensen: Skolemester og Hører. Latinskoleliv før 1800. Gymnasieskolernes Lærerforening 1965. 70 s., ill.

Bogen er udsendt i anledning af Gymnasieskolernes Lærerforenings (G. L.s) 75 års jubilæum i 1965. Runde tal har ikke sjældent været gode katalysatorer for historisk virksomhed.

Efter en kortere omtale af skolen før reformationen følger hovedafsnittet om latinskolen fra 1536 til ca. 1800. Det belyser i seks kapitler skolens forhold til staten, til kirken og til byen samt dens bygninger, lærerne og »livet i skolen«. Det kan synes dristigt af forfatteren at behandle en så stor periode, over 250 år, som en enhed, men bogens sigte giver en begrundelse – den skal ikke være en skolepolitisk eller idéhistorisk afhandling, men en kulturhistorisk skildring af latinskolens

milieu. Forf. siger selv om perioden som helhed: »Vel havde reformer i tidens løb ændret et og andet i undervisningens indhold, men skolen var stadig en slags kirkeskole med latin og religion som afgørende fag; deltagelse i gudstjeneste og sangopvartning var halvdelen af skoledagen, terperi og udenadslæren den anden; forståelse spurgte kun enkelte lærere efter«. Omkring 1800 slog den gamle skoleform ikke længere til; set på baggrund af reformerne i 19. århundredes begyndelse – hvor bl. a. klasselæreren, høreren, afløstes af faglæreren, adjunkten og overlæreren (fra 1919 lektoren) – var ændringerne i tiden fra reformationen til 1800 ikke store.

Det er et dystert billede, der tegnes af elevernes og lærernes hverdag i latinskolen; de mange konkrete eksempler fortæller om prygl (klapfisk, hækød, pukkelbrød, håndkager o. s. v.), råhed, tiggeri, fattigdom, resignation. Lærergerningen nød ikke megen anseelse, det kan undre, at stillingerne overhovedet kunne besættes. Noget af forklaringen ligger formodentlig i, at lærergerningen i en stor del af perioden ikke opfattedes som en livsgerning, men kun som en gennemgangsstilling til præstekaldet – før ca. 1640 blev 80 % af rektorerne under fem år i deres embede ved skolen. Når høreren havde taget baccalaaurgraden samt fået teologisk attestats havde også han mulighed for et gejstligt kald. Men for de fleste hørere har vejen været for lang; en ung mand kunne starte som hører i sinkelektien, medens han endnu formelt selv var discipel i mesterlektien; når embedet som andenlektiehører blev ledigt, overtog han det og avancerede på den måde videre til stillingen som øverste hører. Undervejs fik han måske taget sin eksamen ved universitetet, sit testimonium og sin baccalaaurgrad; men han kunne også gå i stå – »og så blev resultatet de ynkeligste af alle skæbner: år ud og år ind forblev de knyttet til sinkelektien ofte helt til deres død; og lige så længe var de formelt elever i mesterlektien med hvad dertil hørte af degnetjeneste, legatportioner o. s. v. De indlagde sig kun sjældent så megen fortjeneste, at efterretninger om deres liv er blevet bevaret, og sandsynligheden taler for, at omfanget af denne gruppe har været langt større, end kilderne nu kan vise«.

Der kan nok ikke være tvivl om, at skolebilledet var dystert, selvom forf. også kan bringe enkelte eksempler på mere menneskelig kontakt mellem lærere og elever, julestuer og fastelavnsløjer – indimellem var der også udmærkede lærere, men samfundet bød dem slette vilkår.

Det er fortjenstfuldt, at Carl E. Jørgensen har samlet de mange spredte oplysninger; der ligger belæsthed, flid og nøjagtighed bag denne bog. Eksemplerne taler oftest et tydeligt sprog, men nogle steder savner man vurderende kommentarer; det gælder i forbindelse med den anvendte litteratur, og det gælder i forbindelse med enkelte oplysninger, f. eks. savner man et forsøg på at forklare, hvorfor elevtallet gik voldsomt tilbage under enevælden. Selve undervisningens indhold, det faglige stof, bliver ikke nøjere undersøgt – her forestår en stor og væsentlig opgave, hvis løsning formodentlig også vil fortælle en del om det daglige liv, forhåbentlig også at ikke al faglig arbejdsglæde er blevet kvalt i fattigdom og råhed.

Vagn Skovgaard-Petersen

Af Landsbyskolens Saga. Udgivet af Danmarks Lærerforening i 150-året for skoleanordningerne af 1814. Redaktør Albert Johansen. – Universitetsforlaget i Aarhus 1964. 246 s. ill.

Det må nødvendigvis som indledning siges om denne bog, at indholdet ikke svarer til titlen. Ud fra titlen må man tro, at man står over for en (noget sentimental) samling fortællinger fra landsbyskolens historie. I virkeligheden møder man en række artikler med en alvorlig historisk behandling af mangfoldige forhold i og omkring landsbyskolen og kun enkelte mere krønikagtige indslag. Titlen er derfor en svaghed ved bogen for så vidt som den må tiltrække de forkerte læsere: Er man alvorligt interesseret i skolehistorie, vil man frastødes af titlen, og vil man have fortællinger, bliver man skuffet og vil sandsynligvis ikke nå langt omkring i bogen. Flere af artiklerne er ikke let læselige, selv om det lønner sig at læse dem til ende. Her og der burde redaktionen have grebet ind og krævet ændringer, således at læseligheden blev større eller stilen mindre frastødende. Må hertil føjes, at et er at ville lave et pragtværk med farvetryk, et andet er at forringe et ellers godt billedvalg med velkendte og temmelig uvedkommende billeder (f. eks. »Reservesoldater på march«!). – Men når dette er sagt, er der til gengæld meget godt at sige om redaktionen af denne bog. Man har haft et åbent blik for mangfoldigheden i emnerne omkring landsbyskolens historie og et lige så åbent blik for, hvilke forfattere der kunne dække de enkelte områder. Et par fejltagelser kan ikke tælle i den lange række af velvalgte medarbejdere.

Indholdet spænder fra en redegørelse for den idemæssige baggrund for 1814-anordningerne til en beskrivelse af landsbyskolevæsenets centralisering i de seneste år. Imellem disse yderpunkter behandles meget interessant læreruddannelse og undervisningsmateriale af henholdsvis den nuværende og forhenværende leder af Statens pædagogiske Studiesamling. Af folk fra skolens verden gives bidrag til skolevæsenets udvikling og situation i dets praktiske udformning. Poul Hartling skildrer lovgivning og parlamentarisk debat, og andre kendte navne som Hal Koch og Svend Thorsen behandler henholdsvis læreren som idealistisk folkeoplyser og læreren i politik. Svend Thorsen synes nok at have tænkt unødvendig meget på, at det var en lærerorganisation, der stod for værket, når han flere steder uden tilstrækkelig argumentation fremhæver lærerstandens fortræffelighed på bekostning af samfundets andre grupper. Men helhedsindtrykket af bidragene bliver, at de på mange fronter opsummerer vores nuværende viden om landsbyskolen og dens lærere og henleder opmærksomheden på stof, der ved systematisk forskningsarbejde kan udvide vor viden om emnet meget betydeligt.

Med nogen forhåndsindsigt i dansk skolehistorie får man således mange tilskud til en forståelse af landsbyskolens betingelser gennem de sidste 150 år. Der trækkes linier til nutiden, som giver en fængslende helhedsopfattelse. Der findes synspunkter, som – forekommer det mig – er nye, f. eks. at den grundtvigske indflydelse i folkeskolen i høj grad foregik gennem bestemte seminarier, og ikke blot gennem friskolens påvirkning, som det ofte fremhæves. Man glæder sig over Poul Müllers stilistiske beherskelse af den elskværdige humor, og standser erkendende op over for den lille bemærkning om, at en landsbylærer kan være ensom i landsbysamfundet.

Stinus Nielsen skriver i bogens forord bl. a., at man håber at »formidle indtryk fra en skoleperiode, der afspejler betydelige sider af livet i landsbysamfundet«. Endvidere skriver Karl Clausen om skolesangens historie, at den har to sider: en »historisk-æstetisk« og en »kulturbeskrivende-sociologisk«, og idet han ønsker at belyse begge sider, noterer han, at med hensyn til det sidste, det der foregår ude i sognene, kommer hans fremstilling til at fremtræde »nærmest som anekdotestof«. Ud over Karl Clausens forsøg er der meget lidt, der handler om det, der sker ude i sognene omkring skolen, således at »livet i landsbysamfundet« har fået en meget beskeden plads i bogen. – Dette

skal ikke bebrejdes nogen af de implicerede. Sagen er, at der faktisk ikke er foregået nogen forskning omkring denne side af landsbyskolens historie ud over rent lokale eller registeragtige arbejder. Der har derfor intet været at bygge på for det foreliggende værk. Når Stinus Nielsen if. forordet håber på, at bogen vil give impulser til fordybelse, må det således blive tilfældet både på grund af de inspirerende artikler, bogen indeholder, og på grund af det, som bogen ikke indeholder, men selv henleder opmærksomheden på: belysningen af skolen i landsbysamfundet – skolen i sin funktion.

Det er rigtigt set af Danmarks Lærerforening, at det var nu, man måtte mindes 1814-anordningen om landsbyskolen. Skriftet udgives på et tidspunkt, hvor det kan fungere som nekrolog over en skoleform, som samfundsudviklingen er løbet fra, og som man på mange måder har fået den rigtige afløser for.

Gunhild Nissen

M. Favrholt: Haderslev latinskoles historie 1567–1967 (Skrifter udgivne af Historisk samfund for Sønderjylland nr. 36), 1966. 381 s. ill.

Haderslev latinskole hører ikke til de skoler, der er stedmoderligt behandlet i litteraturen. Gennem mere end en menneskealder har dr. O. Achelis fremlagt og bearbejdet et ganske rigt kildemateriale til dens historie, men først nu foreligger med dr. Favrholt's bog en sammenfattende monografi, et grundigt og solidt arbejde, der sikkert længe vil blive stående som bogen om Haderslev latinskole.

Skolens historie har fået sin egen spænding ved den nære forbindelse med udviklingen af de kulturelle og nationale brydninger i grænselandet. Den blev oprettet af hertug Hans den Ældre 1567 som en latinskole for Haderslev amt, så vidt ses efter samme retningslinier som gjaldt for de danske latinskoler, hvor tilegnelsen af det latinske sprog og en forening af klassisk og kristelig dannelse var undervisningens hovedformål. Der vides ikke noget bestemt om timeplanen i de første år, men den har næppe rummet afvigelser fra dem, vi kender andetstedsfra. Et interessant fund af nogle stileheftestumper fra 1583 dokumenterer dog, at Æsops fabler har været gennemgået. Hvilket sprog der i skolens ældste tid har været brugt ved indlæringen – dansk eller tysk – er et uopklaret, til dels et stridens spørgsmål; først med skolelovene 1655 har vi en kilde, der giver utvetydig besked herom. Det

hedder her: »Sollen die Lateinische und Griechische Autores, diese mit Latein, jene aber mit Deutsch und nicht dänischer Sprache interpretiert und kein Dänisch mit den Discipeln geredet werden.« Det er nærliggende heraf at slutte, at så har dansk altså tidligere været benyttet i skolen, men noget sikkert om forholdet mellem de to sprogs indbyrdes stilling i tidligere tid fortæller bestemmelsen jo ikke. Forf. går sikkert for vidt, når han heri ser et »bevis for, at dansk [før 1655] stod ret stærkt i skolen ikke blot som omgangssprog, men vel også som undervisningssprog« (s. 64). Det eneste sikre er, at skolelovene fra 1655, der skyldtes den energiske provst Rehefeld, i princippet låste skolen fast som en tysk latinskole, uagtet mange af eleverne utvivlsomt havde dansk som modersmål. Der er fra sidst i det 18. årh. klare eksempler på, at sprogpåbudet ikke lod sig opretholde, eleverne i de yngste klasser forstod simpelthen ikke tysk, men først 1827 blev dansk officielt indført som undervisningsfag. Endelig omdannedes skolen helt til dansk lærd skole ved Christian VIII.s reskript 1847; det gjaldt til 1864, i perioden 1864–1920 var den som bekendt atter tysk. Skolens beliggenhed har således haft væsentlig betydning for forløbet af dens historie. Nu vil dens specielle sønderjyske præg, siger forf., i det daglige næppe føles som andet end lidt lokalkolorit.

Det er forf.s frugtbare grundsynspunkt, at sprog- og kulturproblemet er af central betydning for skolens historie. Gennem hele bogen møder man overbevisende eksempler på de vanskeligheder, problemet dansk-tysk skabte for skolens indre og ydre liv, og undertiden lykkes det ham at udmønte det i bestemte årsagssammenhænge, som når det om det forholdsvis store elevantal fra ca. 1830 siges, at det er et udslag af den skærpede nationale kamp, hvorunder »alle tysksindede, for så vidt de havde råd til det, nu satte deres drenge i latinskolen« (s. 151). Men så frugtbart synspunktet end er for den nyere tids vedkommende, forekommer dets applicering på forhold i ældre tid mindre relevant. Når tilbagegangen ca. 1650–1800 til dels søges forklaret ved befolkningens modvilje mod tysk sprog og kultur (s. 79 f), må herimod indvendes, at den helt afgørende faktor turde have været af materiel art: den alm. økonomiske nedgang og fald i befolkningstallet. Dertil kommer så lokale faktorer som Hansborgs ødelæggelse under Torstenssonkrigen, hvorefter der ikke længere var et rekrutteringsmateriale blandt hoffunktionærernes sønner (s. 111 f), samt noget senere den mærkbare konkurrence, der udøvedes af den fortrinlige private latin-

skole i Sommersted under pastor Wöldikes ledelse. At man kan være gået uden om Haderslev latinskole, fordi den var tysk, skal iøvrigt ikke benægtes, men der synes ikke at foreligge klare vidnesbyrd herom, og når det ligefrem hævdes, at »pastor Wöldike har sikkert i sin undervisning ofte talt dansk, hvad der vel også har været årsag til, at mange foretrak præstegården i Sommersted fremfor die königliche Lateinschule« (s. 82), står det, i hvert fald i forf.s fremstilling, udokumenteret. Det er måske endda mindre sandsynligt, for Wöldike var tysk af fødsel såvel som af uddannelse.

Skolens dårlige økonomi var medvirkende til, at lærerstanden længe var ringe, og for skolens arbejdsmoral i det hele var det noget af en ulykke, at eleverne efter skolegangen kunne lade sig indskrive ved universitetet i Kiel (opr. 1665) uden – som ved Københavns universitet – at skulle aflægge immatrikulationseksamen. En udtalelse fra skolen og et pengebeløb var alt, hvad man krævede dér. »Enhver, der har testimonium og giver gebyrer, kan blive student, om han så var ladefoged . . .«, bemærker E. G. Tauber om denne praksis i sin meget morsomme skildring af en påskeeksamen i Haderslev 1820 (s. 133–39). Taubers gradvise opdagelse af, at hele eksamensopvisningen er aftalt spil mellem elever og lærere, er kostelig læsning.

Fra midten af 19. årh. er det muligt at give et fyldigt indblik i skolens hverdag, fordi man fra omtrent dette tidspunkt har en række skoleerindringer at øse af. Forf. giver på dette grundlag en smuk og varmt følt skildring af den danske periode 1850–64, hvor bl. a. den sympatiske Shakespeare-oversætter Edvard Lembcke var lærer. Takket være ham blev engelsk tidligt (1850) indført som skolefag i Haderslev, forf. mener: før noget andet sted i Danmark. Ved samme tid begyndte undervisningen i gymnastik, men det var sikkert efter impulser fra Danmark. I Frederiksborg statsskole var faget blevet indført så tidligt som i 1832.

Det danske lærerkorps blev udvist 1864. De første tredive år under det tyske herredømme, den »slesvigske« periode, forløb imidlertid under rektor Jessen og hans i national henseende ret indifferente lærerkorps så harmonisk, at skolen i dette tidsrum er betegnet som »insula felix«, lyksalighedens ø. Både tysk- og dansksindede vidner om det udbytte de havde af deres skolegang. Under mere problematiske forhold forløb tiden 1895–1920, »den egentlige preussertid«, en periode som forf. iøvrigt behandler ret kort. Efter genforeningen fulgte så over-

gangen til dansk skole under ledelse af rektor Karl Mortensen, hvis pædagogiske evner og retlinede personlighed fik stor betydning for udviklingen af den reorganiserede danske skole, som han gav navnet Haderslev Katedralskole.

Dr. Favrhøldt er både skolemanden der er fortrolig med sin skoles særpræg, og lokalhistorikeren der fra egne studier kender landsdelens historie. Han bygger naturligvis i meget på Achelis' undersøgelser, men er så fortrolig med sit stof, at han lejlighedsvis kan argumentere mod tidligere fremsatte opfattelser, navnlig sådanne som er fremsat fra tysk side. Et islæt af lokalpatriotisme skæmmer langtfra bogen, heller ikke er der grund til at anke over, at forf.s nationale standpunkt fremtræder særdeles klart, omend han som nævnt synes tilbøjelig til at overdrive modsætningen dansk-tysk i ældre tid. Emnet er alsidigt og redeligt belyst, behandlingen veldisponeret. De lokale Haderslevforhold ses ofte i lyset af forholdene ved andre latinskoler, og når man i nogen grad savner oplysninger om elevernes herkomst, proveniens og senere skæbne, også mere udførlige redegørelser for frekvensen, skyldes det formentlig, at disse emner fornylig er behandlet af dr. Achelis (*Die Lateinschulen in Hadersleben und Ripen* (Gottorfer Schriften, V), Schleswig 1959).

Værket indtager en smuk plads mellem de forholdsvis få lødige sammenfattende latinskolehistorier, vi har, og vil være et af fundamentene for den store skildring af latinskolernes historie i Danmark, som vi endnu savner, men forhåbentlig ad åre vil få.

Harald Ilsøe

Ada Bruhn Hoffmeyer: Artibus ingenuis, Roskilde katedralskole gennem tiderne. Udgivet af Roskildenser-samfundet. Roskilde 1965. 342 s., ill.

Fhv. katedralskoleelev dr. Ada Bruhn Hoffmeyers store værk har både iøjnefaldende dyder og mangler. For den der uden større forudsætninger ønsker en fyldig og fortællende skildring af Roskilde katedralskoles historie set på almindelig historisk baggrund og krydret med interessante og underholdende episoder af Danmarkshistorien er det utvivlsomt bogen. Den er skrevet med letløbende pen i en uhøjtidelig journalistisk stil og opfylder derved et legitimt behov hos ros-kildensere og andre for en lettilgængelig orientering i den glørværdige skoles fortid. De der har ventet sig en afløsning og fortsættelse af

rektor Blochs grundlærde, men nu forældede værk fra 1840'erne bliver derimod skuffede. Forf. bygger væsentlig på allerede trykt litteratur, men har ikke kendt et af de vigtigste bidrag inden for det sidste tiår, dr. Bjørn Kornerups velkommenterede udgave af de roskildensiske skolelove m. v. fra det 16. årh. i Danske Magazin (7. række 6. bind, 1954–57). Der meddeles en litteraturliste, men forf. har unddraget sin fremstilling kontrol ved ikke, som man ellers plejer, at have indarbejdet sin dokumentation i form af et noteapparat. Heller ikke et register er udarbejdet. Skønt bogen med disse mangler undrager sig en egentlig anmeldelse, skal det dog nævnes, at forf. virker velbevandret i det udvalgte stof og giver mange livfulde karakteristikker af elever og lærere, som for den nyere tids vedkommende, hvor de beror på personligt bekendtskab, sikkert vil have blivende værd.

Harald Ilsøe

Sofie Rifbjerg: Træk af den moderne opdragelses historie. Gyldendals Pædagogiske Bibliotek nr. 17, 1966. 238 s.

Det berettes om N. F. S. Grundtvig, at han engang i 1811 deltog i et selskab, hvor flere af åndslivets »spidser« var tilstede. I denne forbindelse hedder det: »Da Talen siden blev om de nyeste Underviisnings- og Opdragelses-Theorier, fortalte Grundtvig om En i Kjøbenhavn, der var opdraget efter Rousseaus »Emil«, men ulykkeligevis saaledes, at han var blevet halvgal.« Mon den almindelige indstilling over for »de nyeste Underviisnings- og Opdragelses-Theorier« har forandret sig væsentligt siden den gang? Er det mon ikke stadig således, at selve udtrykket »moderne opdragelse« får det til at løbe koldt ned ad ryggen på mange mennesker? Forestiller man sig ikke nogle usandsynligt frække børn, der får lov at gøre og sige, hvad de vil? Og må man ikke befrygte, at børn opdraget efter sådanne principper vil savne de nødvendige kundskaber og forudsætninger for at kunne leve i vort velordnede samfund?

Hvis det er rigtigt, at denne opfattelse af »moderne opdragelse« stadig er betydelig udbredt, da må det hilses med glæde, at en fremtrædende pædagog påtager sig at redegøre for *hvornår* sådanne teorier

begyndte at gøre sig gældende, *hvad* de går ud på, og i *hvilket omfang* de er slået igennem. Det er netop den opgave, *Sofie Rifbjerg* har stillet sig. I serien Gyldendals pædagogiske Bibliotek har hun udsendt et værk under titlen »Træk af den moderne opdragelses historie«. Ikke alene emnet giver én appetit på bogen, men den omstændighed, at det er *Sofie Rifbjerg*, som her tager ordet, fængsler straks opmærksomheden. Gennem en livslang gerning i skolens tjeneste – sidst som inspektør for Københavns kommunes hjælpeskoler (1945–54) – har hun indsamlet et stort fond af praktisk erfaring. Dertil kommer, at hun i 1925 blev magister i psykologi som en af de allerførste kvinder, der her i landet tog denne eksamen. Endelig har hun et omfattende pædagogisk-psykologisk forfatterskab bag sig. Det er altså en dame, som véd, hvad hun taler om.

Og nu selve bogen. Emnet er »den pædagogiske bølge«, som skyllede ind over landet i 1920'erne. Under kraftig inspiration fra fremskridts-pædagoger i udlandet påtog en kreds af vågne og aktive skolefolk sig den opgave at reformere vort opdragelses- og undervisningssystem fra grunden af. Opgaven fik for de pågældende en ganske særlig karakter på baggrund af verdenskrigens rædsler. Ved at forbedre opdragelsen ville man forbedre menneskene og gøre dem mere skikkede til at leve i fred og fordragelighed. En stor og dristig tanke, som i sin idealisme ligger ganske på linie med andre fredsbevarende bestræbelser fra samtiden.

Hvorledes skulle så dette høje mål nås? Nøgleordene er *liv* og *frihed*. I modsætning til den bestående skoleforms overdrevne dyrkelse af tomme ord og abstrakte begreber skulle den nye skole opbygges omkring barnets egen spontane og skabende virksomhed. Børnene skulle have lov til i skolen at anvende og udvikle deres egne iboende kræfter og evner, – de skulle ikke blot trænes i hukommelse og efterligning. Kort sagt: »Børnene skulle *leve* i skolen.« – Og skolen skulle være fri også i den forstand, at læreren detroniseredes fra sin hidtidige position som »den alvidende og førende«. Den i skolen nødvendige disciplin skulle tværtimod udvikles i et samarbejde mellem lærer og elev, og mellem eleverne indbyrdes. En samarbejdsånd skulle på den måde gro frem hos børnene – indefra – og gøre dem immune over for egoismens og magtsygens gift. En ny skole skulle opbygges, hvor hverken fagene eller lærerens autoritet stod i centrum. Den gængse klasseundervisning skulle ophæves til fordel for gruppearbejde og in-

dividuel undervisning. Skolens verden skulle omstruktureres og nyorienteres ud fra barnet selv, »vom Kinde aus«, for nu at bruge et af tidens yndede pædagogiske slagord.

Disse tanker er ikke nye – og var det heller ikke i 1920'ne. Sofie Riffbjerg er selv ganske klar over dette, og hun bestræber sig også for at vise, hvorledes ideerne har deres rødder langt tilbage hos de store navne i det 18. århundredes pædagogiske historie. I bogens første kapitel bringes derfor et par afsnit om *Rousseau* og *Pestalozzi*, som virkelig med rette må anses for at have været forløbere for den pædagogiske reformbevægelse i begyndelsen af det 20. århundrede. Oldtidens og middelalderens skole har Sofie Riffbjerg derimod ikke meget tilovers for, men er tilbøjelig til at betragte den som »mørke kapitler« i opdragelsens historie. I denne forbindelse fristes man (over evne!) til at gøre opmærksom på den dybe respekt for barnet, som så smukt kommer til orde i den middelalderlige forfatter *Jean Gersons* »Traktat om at føre de små til Kristus«. Og Gerson støtter sig sågar til en endnu ældre forfatter, rimeligvis den gamle romer *Juvenal*, der har understreget, at »man skylder barnet den største ærbødighed« (*Maxima debetur puero reverentia*)!

Efter denne kortfattede historiske ekskurs følger så slag i slag skildringen af det 20. århundredes pædagogiske reformarbejde såvel i udlandet som herhjemme. Vi præsenteres f. eks. for den i Flensborg fødte tyske professor *Peter Petersen* og hans forsøgsskole i Jena, og vi hører om *Maria Montessori* og *Ovide Decroly*. Overraskende virker det, at Sofie Riffbjerg i samme åndedrag som disse velkendte navne udførligt omtaler den nu vist totalt glemte franske pædagog *Celestin Freinet*. – Af danske skolefolk og psykologer, der gik ind for de nye tanker, omtales bl. a. *G. J. Arvin*, *Thora Constantin-Hansen*, *Sigurd Næsgaard*, *Anne-Marie Nørvig*, *Vilhelm Rasmussen* og *Georg Christensen*. Mange flere er omtalt, men lad os standse ved disse navne, som endnu idag nævnes med taknemmelighed og respekt, hvor skolefolk mødes. At referere hvad der berettes om hver især, vil føre for vidt. Det må læses i selve bogen.

Men hvad førte det så til, hele denne reformiver, al denne idealisme og hele denne energiske indsats? Bemærkelsesværdigt er, at Sofie Rif-

bjerg vurderer udviklingens forløb temmelig nøgternt for ikke at sige pessimistisk. Ganske vist åbner folkeskoleloven mulighed for pædagogisk forsøgsarbejde, ganske vist foregår der virkelig en pædagogisk forskning, og ganske vist arbejdes der stadig med tanken om, at skolen bør være elev-centret. Men det er alligevel, som om drømmen ikke er blevet til virkelighed. I hvert tilfælde kun på få begrænsede felter. Skolen er ikke blevet så radikalt omdannet, som man den gang for 40 år siden håbede på og arbejdede for. F. eks. er klasseundervisningen jo stadig det normale i skolen.

En afsluttende vurdering bør ikke hæfte sig for indgående ved bogens ikke så få formelle mangler. F. eks. virker det forvirrende med alle de lange uddrag af samtidens beretninger, foredrag og artikler, kildestof, som det oven i købet undertiden kan være svært at udsondre fra Sofie Riffbjergs egen beretning. Der er hist og her unøjagtigheder i det historiske, det vrimler med trykfejl og registret er højst ufuldstændigt.

Og dog er det en værdifuld bog. Den er ikke det værk om det 20. århundredes danske skolehistorie, som vi faktisk savner. Men bogen har dog alligevel værdi også ud fra en historisk synsvinkel. Den giver os ikke blot et indtryk af de tanker, som bevægede sindene i hine dage, men vi får også noget at vide om, hvorledes disse reformpædagoger forstod sig selv, og om hvorfra de hentede deres inspiration. Sidst men ikke mindst tegner bogen indirekte et meget levende billede af en betydelig personlighed, forfatteren selv.

Men er dette så alt, hvad der er at sige? Er bogen kun et monument over ideer, som *har haft* deres betydning engang i fortiden, men som nu er uhjælpeligt passé? Det er rigtigt, at der i de omtalte reformbestræbelser lå en solid portion idealisme og en tyrkertro på mennesket, som de, der har oplevet verdenskrig nr. 2, vanskeligt kan gå ind for. De seneste års politiske udvikling – såvel herhjemme som ude – har med sin stadig stærkere fremhævelse af menneskets samfundsmæssige forpligtethed heller ikke virket befordrende for en så udpræget individualistisk pædagogik som reformpædagogernes.

Og alligevel har disse folk med al deres højrøstede idealisme gjort skolen en uvurderlig tjeneste. De har kæmpet for en respekt for barnet og har gjort det så effektivt, at denne respekt er blevet en inte-

grerende bestanddel af skolens pædagogiske samvittighed. At holde denne tanke levende har været bogens egentlige anliggende. Og hvad enten man anser sådanne ideer for »halvgale« eller ej, må man indstille sig på den mulighed, at de også i tiden fremover vil kunne vække en frugtbar uro i skolens verden.

K. E. Bugge